

СИМОНИДА РКАЛОВИЋ

ХОТЕЛ „ПРАГ“

После завршетка Првог светског рата, Београд постаје престоница Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца и губи улогу граничног града. Трговина, чији је центар у предратном периоду био на Сави, повлачи се према центру Београда у Кнез Михаилову, на Теразије и даље до Славије, тако да је грађевинска делатност била концентрисана у старом језгру града, које је постало центар не само пословног већ и целокупног јавног живота. У међуратном раздобљу знатно су повећане миграције људи из унутрашњости Србије и из свих делова проширене државе ка Београду, најчешће у потрази за послом. Као извозно-увозни центар земље, Београд је развио пословне везе са готово свим европским земљама, тако да се у великој мери увећао и прилив иностраних кадрова.¹ Поред претензија да постане незаобилазан привредни центар региона, постојала је озбиљна амбиција да се главни град Краљевине Југославије² формира као атрактивна туристичка дестинација, што потврђује податак да је држава 1936. године прогласила Београд туристичким местом, а гостима који у граду проведу најмање десет дана давала повластице у виду бесплатног повратка железницом.³ У складу с наглим порастом броја становника и гостију, Београд се рапидно ширио и модернизовао.

Огроман прилив пословног света и туриста ставио је пред угоститеље тежак задатак обезбеђивања неопходних капацитета и задовољавање очекивања својих гостију у погледу атрактивних локација и комфора, тако да је у Београду до 1941. године подигнут велики број хотела у самом центру града, а обновљени су и модернизовани стари, било да су срушени или оштећени у рату.⁴ Међу новоподигнуте хотеле овог периода спада и хотел „Праг“, грађен од маја до новембра 1929. године. Пре Првог светског рата поштовано је урбанистичко правило да се на месту старе грађевине одређене намене подиже нова зграда са истом функцијом, па

су тако и хотели углавном подизани на местима где су се раније налазили угоститељски објекти.⁵ Ова пракса није доследно настављена у међуратном периоду, што нам потврђује и локација хотела „Праг“, угао Балканске улице и Краљице Наталије, где се на имању познатог београдског адвоката Радомира Милаћевића налазио трошан стамбени објекат, који је срушен за потребе подизања новог здања.⁵

У међуратном периоду хотеле су махом подизали знаменити београдски адвокати, занатлије, трговци и индустријалци, који су у великом броју били власници значајних новчаних средстава.⁷ Ипак, у општој немаштини која је владала у држави опустошеној ратом отпочела је пракса проналажења финансијера и подизања кредита за потребе изградње стамбених или објеката других намена, јер се зарада кроз издавање станова и соба по изузетно високим ценама брзо остваривала и дугови су се отплаћивали у кратком року, од две до три године.⁸ Сходно томе, и сопственик хотела „Праг“ пронашао је финансијере, Нићифора Дејановића и Јоксима Богдановића, који ће му помоћи да Београду подари модеран хотел налик мирним и практичним хотелима у великим европским градовима.⁹ За разлику од појединих хотела из овог периода, „Праг“ није често мењао власнике. Иако је подигнут на његовом имању, Радомир Милаћевић није у званичној документацији наведен као његов сопственик. Од самог оснивања, хотел „Праг“ имао је два сопственика. Биле су то Евгенија Милаћевић, ћерка адвоката Милаћевића која је после његове смрти наследила и имање, и Наталија Марић, чија веза с породицом Милаћевић још није потпуно дефинисана.¹⁰ У њиховом власништву хотел је остао све до 1948. године, када га преузима Министарство унутрашњих послова ФНРЈ.¹¹

За пројектовање и подизање хотела „Праг“ ангажован је архитекта Ђура Борошић. Архитекта Борошић рођен је у Загребу, 1910. године, а студије архитектуре завршио је у Београду, 1923. године. Средином двадесетих година основао је један од првих модерних архитектонских бироа, у којем су настали први целовити елаборати са статичким прорачунима, предмерима и предрачунима радова. Биро архитекте Борошића одржао се до Другог светског рата и кроз њега су прошли многи истакнути архитекти, нпр., Јован Бјеловић и Момчило Белобрк. Остварења Ђуре Борошића у основи су академског карактера, мада, онипак, показује и интересовање за постулате функционалистичке архитектуре применом појединих њених елемената, нарочито на подручју фасада. Своја стремљења је потврдио и уласком у Групу архитеката модерног правца, око 1930. године. Борошић се није нарочито издвојио својим делима међу београдским градитељима међуратног периода. Његов

Сл. 1. Хотел „Праг“, снимљено 1932. године (фото-архива МГБ)

опус углавном чине стамбени објекти, међу којима нарочито треба да поменемо кућу Николе Хаџи Поповића у улици Џорџа Вашингтона 32а (1931), кућу Сали Јевше у Доситејевој 25 (1931), Дом Удружења студенткиња у улици 27. марта (1932) и вилу у улици Јанка Вукотића 2 (1938). Његова најуспелија остварења на пољу јавних грађевина били су хотел „Праг“ и банка „Златибор“ у Чика Љубиној улици.¹²

Према положају који су заузимали, односно према облику и положају парцеле на којој су подигнути, међуратни београдски хотели могу се сврстати у неколико група. Зграда хотела „Праг“ припада највећој групи коју чине угаони објекти, са по три уличне фасаде. Саграђена је на веома малом, неправилном простору, у целини у оквиру регулационе линије.¹³ У складу са оштрим углом под којим се секу Балканска улица и Краљице Наталије, основа хотела је добила троугаони облик, с тим што је угао морао бити засечен да би се добила трећа фасада.

На основу плана приземља зграде, може се закључити само да је оно било одређено за дућане и портирницу, али, захваљујући савременицима, знамо да је ту постојао модерно уређен бифе-бар, који је држао извесни Словенац.¹⁴ Међутим, већ 1932. године, извршене су унутрашње преправке, тако да је хотел добио пространу кафану с келнерајем која заузима угаони део приземља, док је за ресторан одређен мањи део простора крила у улици Краљице Наталије.¹⁵ Повод за овакве измене може бити конзервативност београдске чаршије, која је тешко прихватала новине. Једна од њих је и појава барова и варијетеа, који у Београду нису постојали пре Првог светског рата.¹⁶ У том периоду, па и касније у међуратном, друштвени живот Београђана био је, у највећем обиму, везан за кафане које су често биле средишта пословних

састанака, попришта интелектуалних и политичких расправа, а било је и гостију који су волели да уз кафу и пиће прочитају дневне новине, играју карте, шах или домине. Према казивањима савременика, током двадесетих година, упослени су били једино барови прворазредних хотела и то захваљујући великом приливу странаца у српску престоницу.¹⁷ Стога је могуће да се подухват отварања бара у хотелу „Праг“ показао као непрактичан и подстакао сопственика да се врати „традиционалним вредностима“.

Првобитно су на хотелу „Праг“ постојала два улаза – главни улаз из ул. Краљице Наталије и улаз из Балканске (на угаоној фасади), који је водио у кафану. Главни улаз једини је предвиђен за прихват гостију хотела и води директно у хотелски хол са рецепцијом и главним хотелским степеништем, стога је од великог значаја да се својом обрадом издвоји од осталих. Тако су и на хотелу „Праг“ главни улаз и стубови на степеништу обрађени у вештачком мермеру, а фасада у теранови и вештачком камену. Касније, током 1936. године, извршене су у два маха адаптације хотела. Почетком године извршено је незнатно унутрашње преуређење и дозиђивање атике од 1 метра, али су крајем 1936. године започети опсежни радови на згради хотела. Извршено је дозиђивање хотела из Балканске улице и тада је дислоциран и проширен ресторански простор, а отворен је и трећи улаз.¹⁸ Овај улаз је вероватно и тада, као и данас, водио у службене просторије (радионица, вешерај, кухиња), које су тиме потпуно одвојене од јавних просторија хотела.

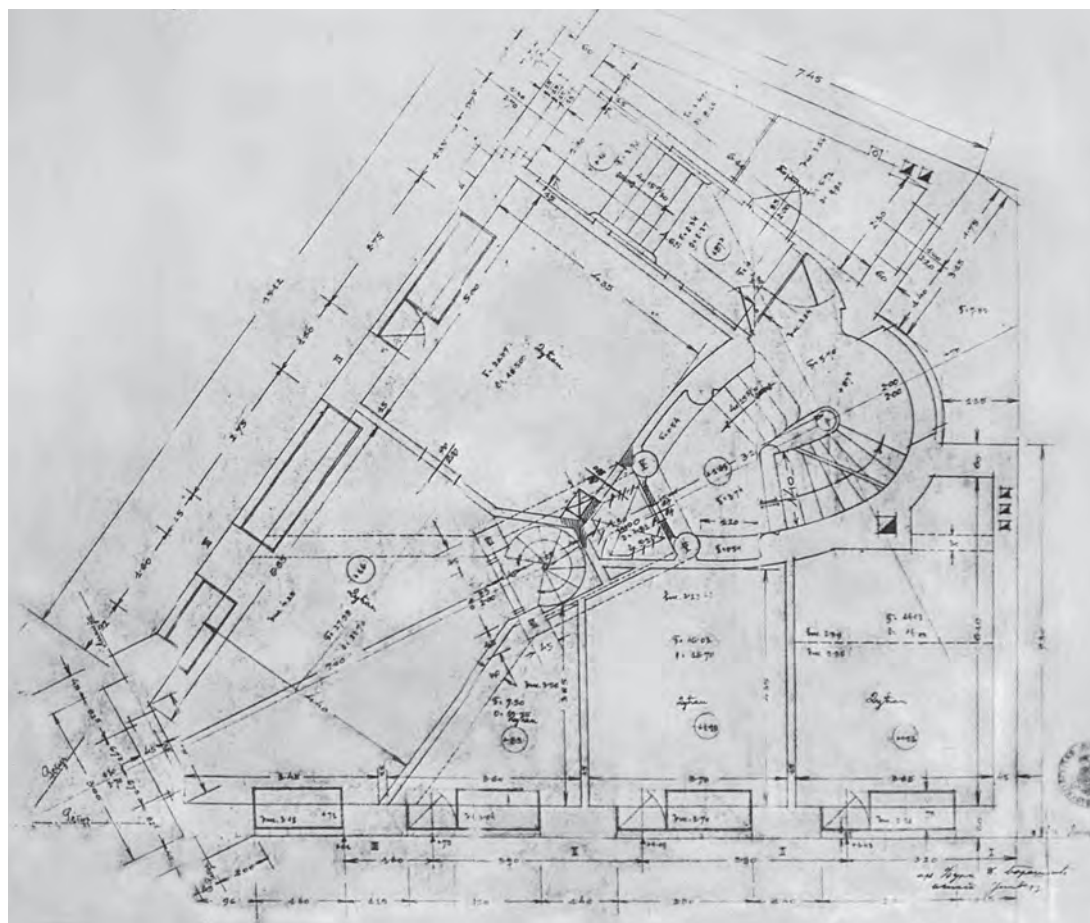
Када је подигнут, хотел је имао четири спрата са по седам соба, из којих су се пружали величанствени погледи на сремску равницу, Топчидер и Авалу. Приликом проширења 1936. године, на сваком спрату дозидано је још шест соба, а уједно је дозидан и пети спрат и делимично мансарда. Хотел „Праг“ је, судећи по техничкој документацији, пружао својим гостима смештај у искључиво једнокреветним собама, што је у потпуности у складу са чињеницом да је објекат смештен у уже градско језгро и да су његове услуге углавном биле намењене пословним људима.¹⁹ На сваком спрату конструисани су заједнички тоалети и по једно купатило, што је одговарало стандардима оновремене хотелске архитектуре. Наиме, сем за госте у апартманима, у међуратним хотелима није био предвиђен луксуз сопственог купатила, само је број заједничких санитарних просторија варирао у зависности од ранга самог објекта.

Таванске просторије хотела првобитно су, због недостатка подрума или сутерена, биле намењене споредним одељењима и послузи. После проширења и прокопавања подрума, све помоћне просторије премештене су у подрумски простор, док су таванске

просторије придружене смештајном капацитету.²⁰ Хотел „Праг“ је током 70-их година двадесетог века поново дограђиван. Подигнут је још један спрат и дозиђивањем је проширено крило хотела у улици Краљице Наталије. Хотел је тада претрпео знатне измене и у ентеријеру.

У конструктивном погледу коришћени су, у то време, најсавременији материјали. Зграда је изведена од опеке у кречном малтеру, са армиранобетонским ребрастим таваницама. За хотелске објекте добра звучна изолација је изузетно важна и у ту сврху су за преградне зидове употребљене „кабе“ плоче дебљине 3 цм и то дупле, са међупростором од 4 цм. Исту намену имале су „хераклитне“ плоче употребљене у обради плафона. Кровна конструкција је бондручна и обрађена у виду вешалки, а кровни покривач је лим на дашчаној подлози. Бондручни склоп кровне конструкције обложен је са обе стране „хераклитним“ плочама ради изолације од пожара, звука и топлоте. Сви подови у ходницима су од ксилолита, а степенице су од вештачког камена. У собама је постављен паркет, а у купатилима терацо. Фасаде су реализоване у теранови и вештачком камену. Сопственик и пројектант желели су да посетиоцима хотела пруже пун комфор, те су предвидели да зграда има лифт, централно грејање, топлу и хладну воду, затим и телефонску кабину на сваком спрату, а све по узору на модерне европске хотеле. Ипак, из финансијских разлога лифт није реализован,²¹ што је значило да ће се комплетан саобраћај (изношење и уношење ствари) обављати прилично уским степеницама, ширине свега 1,40 м.²²

Фасада хотела „Праг“ обрађена је у стилу модернизма, с местимично присутним компонентама академског обликовања. Присуство академизма нарочито је изражено строгом симетријом објекта и модернизованом рустик профилацијом изведеном у тамној, контрастној боји, која у нивоу првог спрата повезује све три фасаде у јединствену оптичку целину. Ова профилација завршена је кордонским венцем изнад првог спрата којим се у централном делу обликује балкон. Отворе другог спрата наглашавају тамни камени оквири једноставних равних линија, који су на по три прозора на бочним фасадама обухваћени једном профилисаним гредом. Између прозора на другом спрату обе бочне фасаде постављене су високи *art deco* рељефи од белог мермера с представама мушког акта са драперијом, с леве, и жене са дететом, са десне стране. Трећи и четврти спрат имају истоветне прозорске отворе с једноставним гредицама испод прозора које су наглашене употребом материјала контрастне боје.

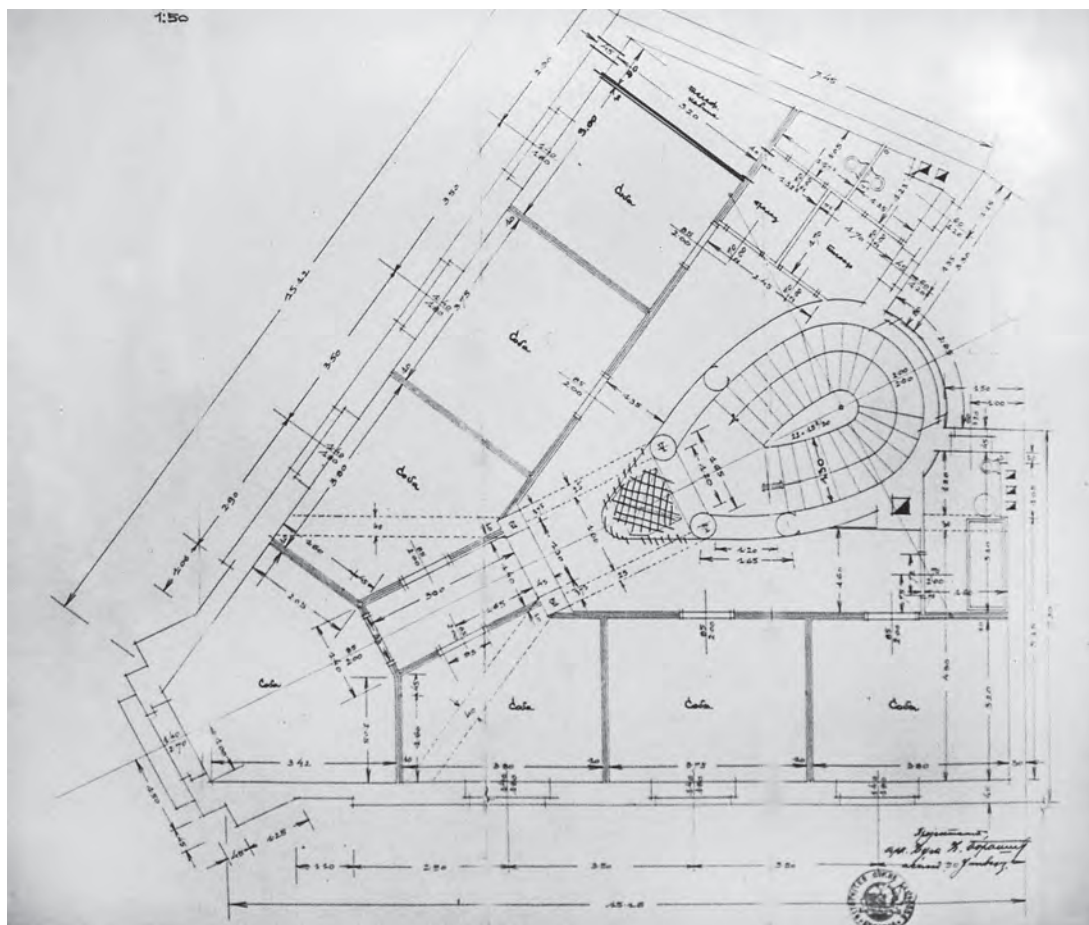
Сл. 2. Основа приземља, првобитни пројекат

У међуратној академској архитектури балкони са оградама, било каменим било од кованог гвожђа, добијају на значају као својеврсни декоративни мотиви. Средња фасада хотела „Праг“ украшена је балконима који се разликују од спрата до спрата. Балкон на првом спрату добио је бетонску ограду правоугаоног облика оживљену профилисаним венцима и натписом с називом хотела. Балкон другог спрата, с такође бетонском оградом, уклопљен је у кордонски венац, док су на трећем и четвртном спрату постављене једноставне металне ограде. Изнад балкона на четвртном спрату налазио се натпис „HOTEL PRAG“, а над њим пластично обрађен полигонални бакарни медаљон. Завршавајући фасаде хотела „Праг“, архитекта Борошић није следио академске традиције пројектовања атике или мансардног крова, већ је применио модернистичка висока зидна платна с модернизованом равном атиком над средишњом фасадом и раван кров. Још увек присутан „страх од празног простора“ изражен је постављањем бакарног медаљона и завршавањем фасаде профилисаним кровним венцем.

Обе бочне фасаде у приземљу рашчлањене су отворима. На прочељу у улици Краљице Наталије, осим главног улаза, смештеног крајње лево, налазила су се још три висока правоугаона застакљена отвора. Када је проширењем 1932. године хотел добио ресторан, отвор поред главног улаза постао је улаз у ресторан.²³ Преостала два отвора добила су функцију излога. Три отвора на фасади у Балканској улици служила су као улази у дућане. Током каснијих измена на фасади хотела, они су претворени у четири прозорска отвора једнаких димензија и једноставног квадратног облика, са исто тако једноставним оквиром који је наглашен употребом камена контрастне боје. На подеоном венцу између приземља и првог спрата, на обе бочне фасаде, били су натписи с називом хотела.

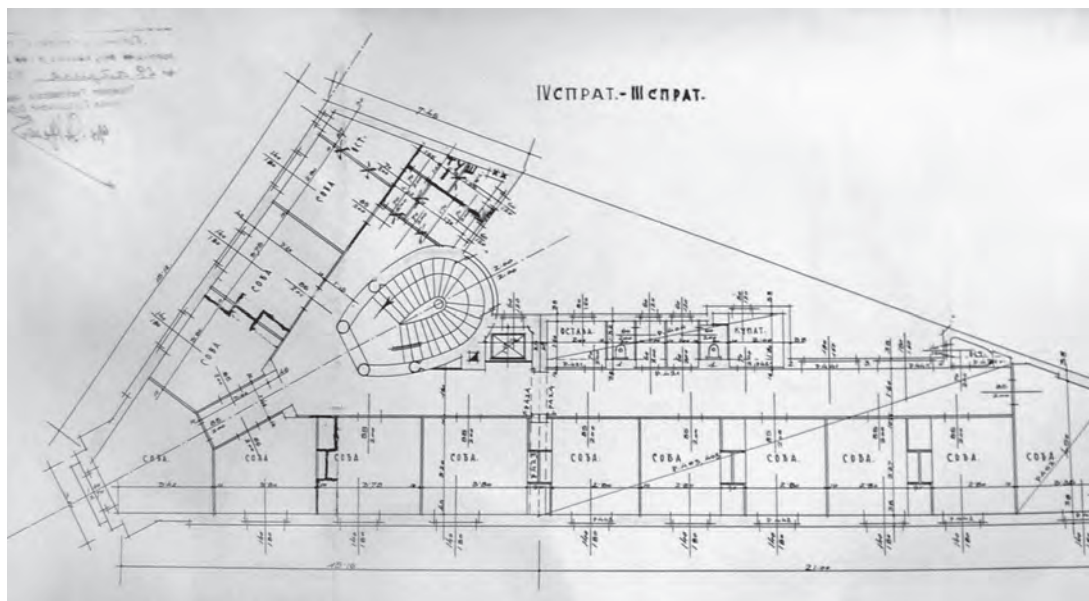
Приликом доградње 1936. године, архитекта је следио визуелну естетику првобитне фасаде. Међутим, с обзиром на снажан нагиб Балканске улице, фасадни нивои се померају, те се фасада приземља нашла у нивоу фасаде првог спрата првобитне грађевине. Фасада приземља рашчлањена је са два реда од по пет

ХОТЕЛ „ПРАГ“

Сл. 3. Основа спратова, првобитни пројекат

Сл. 4. Основа спратова, доградња 1936. године

Сл. 5. Дограђено крило објекта 1936. године

отвора квадратног облика, а крајње десно смештен је службени улаз у хотел. Прва два прозора у доњем реду акцентована су равним оквиром контрастне боје, док су преостала три само слепи отвори на које се надовезују горњи отвори. Отвори у горњем реду крајње су сведени, допуњени само равним гредима у подножју. И овде је између приземља и првог спрата подеони венац, изнад којег се налази шест отвора, спојених у горњем делу профилисаном гредом. Допрозорници ових отвора стилизовани су тако да асоцирају на рустик профилацију која украшава фасаду првог спрата првобитне грађевине.

Преломна година за продор модернизма у српску средину била је 1928. година, када је основана Група архитеката модерног правца и када су настала два антологијска дела српског архитектонског модернизма – Кућа Злоковић, Милана Злоковића, и Кућа Гошић, Јана Дубовог.²⁴ Многи пројектанти, међу њима у Ђура Борошић, прихватају нову архитектонску идеологију, али, услед несаломиве конзервативности средине, не упуштају се у стварање чисто функционалистичких дела,

Сл. 6. Хотел „Праг“, данашњи изглед

већ у сталним колебањима махом примењују мешавину стилова, што је неминовно доводило до негативних последица по естетски карактер српске престонице. Иако не спада међу водеће српске архитекте међуратног периода, Ђура Борошић је успео да на фасади хотела „Праг“ помири два дијаметрално супротна стила и да уједињењем академских и функционалистичких елемената створи складну целину која и данас поносно влада амбијентом у који је тако зналачки уклопљена. Не може се рећи да се хотел „Праг“ стилски и габаритом уклапа у амбијенталну целину Балканске улице, али основна одлика хотелских објеката као таквих јесте управо посебност која их издваја од околних грађевина и у том смислу архитекта Борошић остварио је како естетски тако и функционално вредно решење. Услед потреба за проширењем капацитета и модернизацијом, на овом објекту су у више махова вршене доградње, надградње и измене ентеријера, што је, и поред настојања да се одржи визуелно јединство, нарушило општи утисак првобитног здања.

НАПОМЕНЕ:

- 1] А. Т. Тадић, *Привреда и привредници у: Београд у сећањима 1919–1929*, Београд, 1980, 22–28.
- 2] Иако није било промена у структури, назив Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца промењен је 1929. године у Краљевина Југославија, сходно утопијској идеји о уједињењу свих Јужних Словена.
- 3] М. Поповић, *Да ли знате о Београду...*, у: Београд у сећањима 1930–1941, Београд, 1983, 18; *Конкурс за хигијенски уређене ресторан-кафана и хотела трећег ранга*, БОН, децембар 1938.
- 4] Миша Поповић даје податак да је у међуратном периоду Београд са Земуном имао чак двадесет три хотелска објекта. М. Поповић, *нав. дело*, 18.
- 5] Д. Ђурић-Замоло, *Хотели и кафана XIX века у Београду*, Београд, 1988, 161.
- 6] ИАБ Ф XIV-30-1929; *Отварање хотела „Праг“*, Време, 2. децембар 1929.
- 7] Б. Стојановић, *Моја генерација у: Београд у сећањима 1930–1941*, Београд, 1983, 198; А. Т. Тадић, *Привреда и привредници*, 32.
- 8] *Исто*.
- 9] *Отварање хотела „Праг“*, Време, 2. децембар 1929.
- 10] ИАБ, *наведена фасцикла*.
- 11] *Исто*.
- 12] В. Мајсторовић, Ђ. Борошић, *Време архитектуре*, Време, 19. 9. 1994; З. Маневић, *Лексикон српских архитеката XIX и XX века*, Београд, 1999, 27.
- 13] ИАБ, *нав. фасцикла*.
- 14] *Отварање хотела „Праг“...*
- 15] ИАБ, *нав. фасцикла*.
- 16] С. Живановић, *Забава у доколици*, у: Београд у сећањима 1919–1929, Београд 1980, 269–270.
- 17] Група аутора, *Београд у сећањима 1919–1929*, Београд, 1980.
- 18] ИАБ, *нав. фасцикла*.
- 19] *Исто*.
- 20] *Исто*.
- 21] Нема података о томе када је лифт коначно постављен. Уједно, простор предвиђен за телефонске кабине употребљен је за оставе, што се види на пројектима из 1936. године. ИАБ, *нав. фасцикла*.
- 22] Пројектант је ширину степеница, рачунајући на постојање лифта у згради, прилагодио минималном саобраћају. ИАБ, *нав. фасцикла*.
- 23] Тиме је истакнуто да ресторан не служи искључиво за госте хотела.
- 24] М. Р. Перовић, *Српска архитектура XX века*, Београд, 2003, 26.

HOTEL PRAG

After the end of WW I Belgrade became the capital of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes and lost its previous role of a border city. The commercial centre that used to be close to the Sava River before the war, now moved to downtown Belgrade, to Knez Mihailova Street, Terazije and further on to Slavija. However, it was not only the commercial centre, but the core of the entire public life and therefore the building activity was concentrated there. In the inter-war period there was a significant increase in the migration to Belgrade, not only from Serbia, but from all parts of the enlarged state. They were mostly looking for work.

The immense inflow of people and tourists posed a difficult task for all those who had to accommodate and feed the guests and offer them attractive and comfortable locations. So, before 1941 a number of hotels were built in Belgrade in the very centre of the city and the old ones, damaged or destroyed in the war, were reconstructed and modernized. Among the newly built ones was hotel *Prag*, erected between May and November of 1929, on the estate of eminent Belgrade lawyer Radomir Milačević.

Architect Đura Borošić was in charge of the design and building. He was not a particularly known architect in the inter-war period. His buildings were mostly designed in the style of academism. However, he was interested in the postulates of functional architecture and applied some of its elements on the façades. Đura Borošić combined two diametrically opposite styles on the façade of hotel *Prag* – academic and functional elements build a harmonious whole which still proudly rules over the surrounding milieu into which it was fitted. One cannot say that by its style and volume hotel *Prag* ideally fits into the ambiantal whole of Balkanska Street, but the basic feature of hotels as such is their specific appearance which helps them stand out from among the neighbouring buildings. In that sense architect Borošić realized a stylistically and functionally adequate solution. The building was reconstructed on several occasions, whenever it was necessary to modernize it or enlarge its capacity. Notwithstanding the fundamental intention to preserve the unity of the building, these extensions and alterations of the interior damaged its original appearance.

ILLUSTRATIONS:

Fig. 1. Hotel *Prag*, photographed in 1932 (photoarchive of Belgrade City Museum)

Fig. 2. Ground floor plan, original design

Fig. 3. Upper floor plan, original design

Fig. 4. Upper floor plan, extension from 1936

Fig. 5. Tract added in 1936

Fig. 6. Hotel *Prag* today